

Прикази

Reviews

Comptes rendus

Saša Nedeljković. *Kultura i nasilje: antropološki pristup proučavanju naličja nasilja*. 2011. Beograd: Baštinik i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, str. 518.

Knjiga *Kultura i nasilje: antropološki pristup proučavanju naličja nasilja* dr Saše Nedeljkovića, vanrednog profesora na Odeljenju za etnologiju i antropologiju je treća studija u kojoj autor proučava složen i sveprisutan fenomen nasilja u savremenom društvu i kulturi. U prethodne dve studije (Nedeljković 2011; Nedeljković 2011) Nedeljković je postavio teorijski okvir antropološkog razmatranja nasilja, krtički predstavio dosadašnje teorije o nasilju i pristupe različitih naučnih disciplina, definisao osnovne pojmove i analizirao pojave i procese koji proizilaze iz nasilja i iz kojih nasilje proizilazi. Ova studija, kako autor ističe, s jedne strane predstavlja pokušaj dizajniranja antropološkog modela istraživanja nasilja, a s druge strane pokušaj primene jednog metoda koji autor naziva "ispovednim antropološkim metodom" (antropološko istraživanje kao "intimna ispovedna proza"). Nedeljković nasilje proučava empirijski, istražujući situacije i odnose u kojima se nasilje ispoljava na primeru nekoliko društvenih, tj. kulturnih grupa. Autor proučava šta je u svakoj od navedenih situacija nasilno, kako nasilje u tim situacijama i procesima nastaje, kako deluje i kakve posledice proizvodi. Ono što, pak, ovo delo čini posebno interesantnim i specifičnim, jeste to da Nedeljković

više svoje etnografsko istraživanje upotpunjava analizom ličnih iskustava, zbog čega se ono ne može okarakterisati samo kao antropološko proučavanje nasilja već predstavlja i promišljanje samog istraživačkog pristupa antropologije i problema subjekta antropološkog istraživanja.

Nedeljković smatra da u društvu ne postoje odvojene sfere nasilja i nenasilja – nasilje je jedno od osnovnih obeležja stvarnosti i u svakoj konkretnoj situaciji se javlja u specifičnom obliku i intenzitetu. Nasilje je i tip rešavanja društvenih situacija koje zahteva određeni tip odnosa – osnovne društvene uloge u nasilnim odnosima su uloge nasilnika i žrtve. Autor konstruiše okvir za proučavanje nasilja na osnovu dva postulata – prvi "stvarnost kao skala nasilja" se odnosi na sveprisutnost nasilja, tj. nasilje se posmatra kao kontinuum, i drugi – "stvarnost kao skala viktimiziranosti" ili kao "skala dominacije/potčinjavanja", prema kome se uloga žrtve uzima kao konstanta u nasilnim odnosima. Predloženi model za proučavanje nasilja se bazira na dve linije razmatranja: jedna se tiče stepenovanja prihvatanja ili primenjivanja nasilnih aktivnosti, a druga se tiče stepenovanja identifikovanosti s ulogom žrtve u nasilnom odnosu. Za prvu liniju razmatranja autor kao primer uzima pripadnike verske zajednice i pripadnike oružanih snaga – u prvom slučaju reč je o pokušaju primene nenasilnog životnog stila, dok se drugi primer tiče direktne i manifestne primene nasilne ideologije i prakse. Za drugu liniju razmatranja uzeti su primeri

bolesnika i pritvorenika. Bolesnici su na jednom kraju skale viktimizacije u kojoj ne postoji pokušaj da se oni povrede već da se izleče, dok se pritvorenici nalaze u situaciji u kojoj su zbog svog nasilništva pretvoreni u žrtve društvenog sistema i nad njima se vrše direktni oblici kažnjavanja.

Na početku analize autor utvrđuje granice proučavanih grupa, kriterijume za ulazak u te grupe, različite nivoe identifikacije pripadnika, kao i karakteristike potkulturnih obrazaca koji postoje u datim grupama. Analizirane grupe (verska zajednica, vojnici, pritvorenici i bolesnici) imaju nekoliko zajedničkih karakteristika. One se pre svega mogu odrediti kao socijalni ili kulturni "drugi", nalaze se van društvene normalnosti i u određenom smislu su društveno izopštene. Sve te grupe su manje ili više zatvorene ili tajne grupe. Autor piše da pripadnici proučavanih grupa stalno moraju da žive u dva sveta i da se konfrontiraju sa dve javne sfere – onom koja postoji na nivou globalnog društva i onom koja egzistira unutar te zatvorene zajednice. Sistem vrednosti unutar ovih grupa je drugačiji u odnosu na opšteprihvaćeni sistem vrednosti globalnog društva. Nedeljković zapaža kako je situacija svih tih grupa u svojoj suštini nasilna i da su sve te grupe žrtvene, odnosno, da su njihovi pripadnici žrtve ili oštećeni.

U ove četiri studije slučaja, autor u postupku analize nastoji da odgovori na sledeća pitanja – kako se unutar ovih grupa nasilje definiše i kako se klasifikuju različiti oblici nasilja, kako se u proučavanim zajednicama konceptualizuje moć, kako se ona stiče i ispoljava, kakvi konflikti/sukobi se razvijaju unutar i oko pomenutih zajednica i kakvi su načini rešavanja tih konflikata, na koji način i u kojoj meri se nasilni činovi unutar i izvan zajednica koriste kao vid komunikacije između različitih aktera, kakav je sistem sankcija u da-

tim grupama, kakav je odnos prema strahu, bolu i poniženju, kako se konstruišu uloge u nasilnim odnosima itd. Nedeljković se u ovoj studiji ne bavi fizičkim ili direktnim nasiljem već ističe one faze i one slojeve koji se često previđaju i podrazumevaju, odnosno koji se ne smatraju sastavnim delom nasilnog diskursa i time pažnju usmerava na ono suptilno i neimenovano nasilje: kontrolu, dominaciju i manipulaciju. Prema autoru, osnovni predmet proučavanja ovog dela su autoritet i kontrola, tj. hijerarhijska ustrojenost zajednica, i naglašava da su konflikt i moć najfunkcionalnija analitička sredstva za razumevanje proučavanih zajednica u okviru diskursa nasilja.

U prvom delu studije Nedeljković razmatra ideju nenasilja, odnosno, princip nenasilnog načina života na primeru jedne ezoterijske religiozne zajednice u Srbiji. Ova zajednica, tj. Duhovna škola, trudi se da svoje članove oslobodi nasilja i da promoviše nenasilni način života koji se sprovodi nenasilnim sredstvima. Proučavana zajednica se ne bori protiv nasilja niti protiv onih koji nasilje primenjuju, tip nenasilja u ovoj zajednici je proaktivno nenasilje, odnosno, Škola se bori za nove vrednosti koje na konceptualnom nivou negiraju i neutrališu nasilje. Autor ispituje i načine reprodukcije moći u datoj zajednici i zaključuje da Škola svoju moć u odnosu na svoje članove zasniva na posedovanju tajnog znanja i resursa da to znanje pretvori u konkretan rezultat. Konceptualizacija nasilja unutar Duhovne škole je, prema Nedeljkoviću, veoma specifična. Naime, određeni oblici ponašanja koji, u formalnom smislu, mogu biti smatrani nasilnim, a koje Škola sprovodi nad svojim pripadnicima, ne tumače se u nasilnom diskursu od strane učenika. Ti postupci imaju afirmativno značenje i konstruktivnu funkciju u vrednosnom sistemu Škole. Autor zaključuje

da koncept nenasilja nije apsolutan i neupitan i da je svaki konkretni oblik nenasilnog ponašanja krajnje relativan, kulturno konstruisan i instrumentalizovan. Nenasilje ne možemo razumeti bez razumevanja ideologije same zajednice koja nenasilje pokušava da sprovede i bez razumevanja kulture u kojoj se razvija i funkcioniše data zajednica.

Sledeća studija slučaja je analiza vojničke potkulture u vremenima mira i rata. Autor razmatra funkciju vojske u društvenom sistemu, kao i distribuciju i reprodukciju moći i tehnike dominacije u oružanim snagama. Prema Nedeljkoviću, osnovni motiv koji nalazimo prilikom proučavanja rata i vojske je nasilje koje društvo vrši nad svojim pripadnicima. Vojska izvlači rezerviste i regrute iz njihove svakodnevice, nameće im nove uloge i identitete, menja njihov društveni status i sistem vrednosti i ukida njihova građanska prava, ali im u isto vreme daje i nove oblike moći. Autor primećuje da se u ratnim vremenima unutrašnja hijerarhija i unutrašnje nasilje između različitih slojeva unutar iste vojske relativizuje, da menja svoje oblike i intenzitet delovanja i da se usmerava ka spolja.

U trećem delu studije autor se bavi analizom procesa reprodukcije i distribucije moći u jednoj pritvorskoj jedinici. Prema Nedeljkoviću, zajednica pritvorenih je veoma specifična grupa jer istovremeno pravno živi u dva sveta: svetu pravednih i ispravnih i svetu kriminalaca i devijantnih. Ova studija slučaja približava nam situaciju pritvorenika, društveni ambijent u kome on boravi tokom svog pritvora, socijalne odnose koje izgrađuje tokom boravka u pritvoru i različite socijalne uloge koje mora da igra u takvom okruženju. Autor posebnu pažnju posvećuje procesu viktimizacije samih nasilnika – nasilnici su počinili neki zločin nad konkretnim pojedincem ili nad društve-

nim sistemom, i pretvorili u žrtvu pojedinca ili društvo u celini, da bi se tokom procesa sprovođenja sankcija oni sami pretvarali u žrtvu.

U poslednjem delu studije autor nastoji da kontekstualizuje situaciju bolesnika/pacijenata u diskursu nasilja, odnosno da fenomenu bolesti kao društvene činjenice pristupi kroz diskurs žrtve. Autor polazi od bolesti kao nasilne situacije i nasilnog odnosa u okviru kojih je moguće proučiti proces viktimizacije. Prema Nedeljkoviću, proces lečenja, od trenutka kada bolesnik postaje pacijent, ima više svojih faza i svaka od tih faza je obeležena određenim oblicima nasilja. Nasilje se generiše i u komunikaciji između lekara/medicinskog osoblja i pacijenta, i u konkretnim fizičkim tretmanima.

Značaj ove opsežne studije je višestruk. U prvom redu to je njen inovativni i pionirski karakter. Objavljivanjem ove knjige dr Saša Nedeljković utemeljio je Antropologiju nasilja u Srbiji. Zatim, metod koji je korišćen u istraživanju predstavlja novinu u okviru domaćih etno-antropoloških istraživanja – sistematizacija i analiza ličnih/proživljenih iskustava istraživača. Na kraju, istakla bih etnografski značaj ove studije jer nam približava svakodnevicu i način funkcionisanja različitih zajednica koje su nam uglavnom nedostupne, i u određenoj meri "nepoznate".

Ana Banić Grubišić

Нина Куленовић. Социјална онтологија у филму "Аватар". Антрополошка анализа. 2011. Београд: Универзитет у Београду - Филозофски факултет, Одељење за етнологију и антропологију

У оквиру едиције "Етноантрополошки проблеми - еМонографије" Оде-